

Олександра Левоненко,
аспірантка,
Запорізький національний університет
<https://orcid.org/0000-0003-1244-5720>
м. Запоріжжя, Україна

**Категорія ввічливості та засоби її актуалізації
в англomовному юридичному дискурсі**

**The category of politeness and means of its actualization
in English legal discourse**

Анотація. У статті досліджується категорія ввічливості як комунікативно-прагматичний феномен, з особливим акцентом на її реалізацію в англomовних юридичних текстах. Ввічливість розглядається як складна багатогранна категорія, що охоплює вербальні та невербальні засоби вираження, а також соціокультурні та лінгвістичні аспекти комунікації.

У роботі визначаються основні етапи та напрями дослідження категорії ввічливості в лінгвістиці. Класичний етап характеризується аналізом ввічливості як прагматичної категорії мовлення та комунікації, де увага зосереджена на мовних стратегіях, спрямованих на підтримку гармонійних відносин між комунікантами. Дискурсивний етап враховує ментальні, соціо- та лінгвокультурні аспекти ввічливості, підкреслюючи її залежність від контексту та культурних норм. Інтеракційний етап базується на ідеї спільного конструювання та розуміння ввічливості учасниками комунікації, акцентуючи увагу на динаміці взаємодії та спільному створенні значень.

Особлива увага приділяється явищу геджування (*hedging*), яке є невід'ємною характеристикою англomовної юридичної комунікації. Геджування розглядається як засіб пом'якшення категоричності висловлювань, що дозволяє уникнути прямолінійності та забезпечити більш обережне формулювання думок. У юридичних текстах це проявляється через використання модальних дієслів, умовних конструкцій, вставних слів та фраз, які знижують ступінь категоричності тверджень і забезпечують гнучкість інтерпретації.

Аналізуються також вербальні та невербальні засоби актуалізації ввічливості в англomовних юридичних текстах. До вербальних засобів належать формули ввічливості, евфемізми, непрямі мовленнєві акти, використання пасивних конструкцій та номіналізацій. Невербальні засоби включають такі аспекти, як форматування тексту, використання певних шрифтів, розташування інформації на сторінці, що сприяє створенню відповідного тону та настрою спілкування.

Різноманітні підходи до трактування категорії ввічливості зумовлені її комплексністю та багатоаспектністю, а також різними теоретичними

та методологічними засадами її вивчення. У статті підкреслюється важливість урахування культурних та соціальних норм при аналізі ввічливості, оскільки те, що вважається ввічливим в одній культурі, може сприйматися інакше в іншій.

Таким чином, дослідження категорії ввічливості та засобів її актуалізації в англомовних юридичних текстах дозволяє глибше зрозуміти механізми комунікації в юридичному дискурсі, а також виявити специфіку використання мовних засобів для досягнення комунікативних цілей.

Ключові слова: категорія ввічливості, англомовний юридичний дискурс, геджування, прагматика, засоби актуалізації.

Summary. The article emphasizes politeness as a communicative and pragmatic phenomenon, focusing on its manifestation in English-language legal texts. Politeness is regarded as a complex and multifaceted category encompassing verbal and nonverbal means of expression and communication's sociocultural and linguistic dimensions.

The study identifies the main stages and directions in the study of politeness within linguistics. The classical stage is characterized by analyzing politeness as a pragmatic category of speech and communication, focusing on linguistic strategies aimed at maintaining harmonious relationships between communicators. The discursive stage takes into account mental, socio-, linguistic, and cultural aspects of the generation of politeness, emphasizing its dependence on context and cultural norms. The interactional stage is based on the idea of the joint construction and understanding of politeness by communication participants, highlighting the dynamics of interaction and the co-creation of meanings.

Special attention is given to hedging, which is an integral characteristic of English-language legal communication. Hedging mitigates the categorical nature of statements, allowing for a more cautious formulation of thoughts. In legal texts, this is manifested through modal verbs, conditional constructions, and parenthetical words and phrases, which reduce the degree of categorical assertions and provide flexibility in interpretation.

The article also analyzes verbal and nonverbal means of actualizing politeness in English-language legal texts. Verbal means include politeness formulas, euphemisms, indirect speech acts, passive constructions, and nominalizations. Nonverbal means encompass aspects such as text formatting, the use of specific fonts, and the arrangement of information on the page, which contribute to the creation of an appropriate tone and mood in communication.

Due to its complexity and multifaceted nature, as well as the different theoretical and methodological foundations of its study, various approaches exist to interpreting the category of politeness. The article emphasizes the importance of considering cultural and social norms when analyzing politeness, as what is considered polite in one culture may be perceived differently in another.

Thus, studying the category of politeness and the means of its actualization in English-language legal texts allows for a deeper understanding of the mechanisms of communication in legal discourse, as well as identifying the specifics of using linguistic means to achieve communicative goals.

Key words: politeness category, English-language legal discourse, hedging, pragmatics, means of actualization.

Вступ. У сучасній лінгвістиці категорія ввічливості розглядається як ключовий елемент ефективної комунікації, що сприяє підтриманню соціальної гармонії та уникненню конфліктів між учасниками спілкування. Ввічливість охоплює як вербальні, так і невербальні засоби, які забезпечують дотримання соціальних норм та етикету.

Юридичний дискурс, зокрема англомовний, характеризується високим ступенем формальності та специфічними комунікативними стратегіями. У цьому контексті ввічливість відіграє важливу роль у забезпеченні ефективної взаємодії між сторонами, підтриманні професійної етики та створенні сприятливого комунікативного середовища.

На нашу думку, питання засобів актуалізації категорії ввічливості в науковій комунікації недостатньо висвітлено, що і є **метою** цієї наукової роботи.

У зв'язку з цим **завданнями** є аналіз основних етапів та напрямів дослідження ввічливості в лінгвістиці, з'ясування вербальних та невербальних засобів актуалізації ввічливості, встановлення корелятивного зв'язку між ввічливістю та геджуванням та засобами їх актуалізації в англомовному юридичному дискурсі.

Методологія та методи дослідження. У дослідженні використано комплексний підхід, що поєднує якісні та кількісні методи аналізу. Методологічною основою роботи є когнітивно-дискурсивний та прагмалінгвістичний підходи, що дозволяють розглянути категорію ввічливості в науковій комунікації крізь призму її мовної реалізації та функціонального навантаження.

Виклад основного матеріалу дослідження. Категорія ввічливості не є новою в лінгвістиці і досліджується в різних мовознавчих парадигмах, таких як прагматика [5; 9; 11], лінгвокультурологія [3], та концептологія [2]. Попри численні наукові праці, єдиного загальноприйнятого визначення цієї категорії досі не існує. Різні дослідники по-різному трактують її сутність, виділяють різні етапи вивчення та засоби вираження ввічливості.

Зародження категорії ввічливості в лінгвістиці пов'язується з дослідженнями англо-американського напрямку другої половини XX століття. У 60-х і 70-х роках у роботах Е. Гоффмана, а також П. Браун і С. Левінсона були опубліковані основні тези з вивчення форм ввічливої поведінки. У зарубіжній лінгвістичній літературі надається велике значення розробці теорії ввічливості [5; 6], оскільки вважається, що ця категорія відіграє важливу роль в процесі комунікації. Дослідники дійшли висновку, що лінгвістична ввічливість існує для того, щоб «зберегти обличчя слухача»

[5, с. 345]. Під «обличчям» розуміється самоповага, а в процесі спілкування необхідно зберегти, підтримати самооцінку людини. При цьому зберегти обличчя – це не мета комунікації, а умова, без виконання якої нормальне спілкування неможливо. Вміти виконувати цю умову повинен кожен член суспільства [4, с. 159; 5, с. 61].

Слід зазначити, що через багатовимірність поняття ввічливості науковці трактують його по-різному, спираючись на різні теоретичні та методологічні підходи. В історії лінгвістичних досліджень цієї категорії виокремлюють такі етапи [7, с. 32–33]:

Класичний (прагматичний) – пов'язаний із роботами П. Грайса [8], теорією ввічливості Р. Лакоффа [9], а також дослідженнями П. Браун і С. Левінсона [5] та Дж. Ліча [11];

Дискурсивний – розвивається в межах дискурс-аналізу, де ввічливість розглядається крізь призму ментальних, соціокультурних, лінгвокультурних та інших чинників, що впливають на її реалізацію в мовленні та дискурсі [1];

П. Грайс визнає існування максими ввічливості [8, с. 47]. Р. Лакофф, застосовуючи переважно прагматичний підхід, класифікує ввічливість на основі її функцій. В її концепції, яка охоплює як вербальну, так і невербальну комунікацію, виділяються три ключові принципи ввічливої взаємодії [10]:

- не нав'язуйся (“don't impose”);
- залишай простір для вибору (“give options”);
- виявляй доброзичливість (“make the listener feel good, be friendly”).

Ці принципи припускають, що мовні формули ввічливості можуть бути застосовані у різних комунікативних контекстах, проте їхня інтенсивність та конкретна форма вираження залежать від обставин взаємодії.

Ввічливість є системою стратегій, яка змінюється залежно від ситуації. Дослідження категорії ввічливості свідчить, що концепція, запропонована П. Браун і С. Левінсоном, є найповнішою та послідовною. В її основі лежить поняття «обличчя» (public self-image face) – позитивної соціальної цінності, яку кожен член суспільства прагне підтримувати. Будь-які мовленнєві дії спрямовані або на збереження «обличчя», або на запобігання його втраті.

На базі понять «збереження» та «втрата обличчя» П. Браун і С. Левінсон створили загальну теорію ввічливості, що пояснює передбачуваність мовленнєвих актів з огляду на їхню «вагомість». Визначальними чинниками виступають соціальна дистанція між співрозмовниками та складність дії, яка може загрожувати «обличчю» учасника комунікації. Основний принцип цієї теорії полягає в тому,

що чим вища ймовірність завдання шкоди «обличчю» слухача (Face Threatening Acts), тим більш ввічливо висловлюється мовець.

Однією з ключових складових увічливості є геджування (від англ. hedge – невизначений, ухильний вислів). Його розглядають як «етикетний елемент дискурсу» [7, с. 17] та категорію, що сприяє досягненню позитивного результату у спілкуванні [12, с. 135].

Феномен геджингу є невід’ємною характеристикою англомовного наукового дискурсу. О. М. Ільченко визначає його як універсальний маркер, що відіграє важливу роль у формуванні смислового та прагматичного навантаження англомовних наукових текстів [2, с. 147]. Завдяки геджуванню дослідники можуть завуальовувати негативні оцінки та пом’якшувати категоричність своїх тверджень у наукових текстах англійською мовою.

Термін «hedging» вперше запровадив Дж. Лакофф, який звернув увагу на особливі мовні одиниці, зокрема «власне кажучи», «вельми», «дуже», що могли як уточнювати висловлювання, так і робити його більш розмитим. Основна увага дослідника була зосереджена на предикативному аспекті геджування, хоча він також зазначив, що це явище може реалізовуватися різними мовними засобами [9, с. 251].

Ідеї Лакоффа були розвинуті Г. Клеменом, який довів, що саме поняття *hedging* містить у собі елемент невизначеності, а не лише представляє речі такими, якими вони є. Загалом геджування передбачає певні обмеження у висловлюваннях або твердженнях, що дозволяють мінімізувати ризик, пов’язаний із їхньою інтерпретацією [7, с. 18]. Його основна функція – пом’якшення категоричності висловлювання, оскільки без нього мовлення може звучати занадто прямолинійно, емоційно або навіть різко.

У правовій комунікації геджування служить життєво важливим інструментом, який впливає на дискурс, розглядаючи та керуючи складною соціальною динамікою, присутньою в правових умовах. Геджування допомагає підтримувати та регулювати стосунки між комунікантами, гарантуючи, що взаємодія залишається шанобливою та уважною до різноманітного походження учасників [2].

Наприклад, у судових дебатах адвокат може використати прийом геджування, заявляючи: “*It seems that the evidence suggests...*” замість “*The evidence proves...*” [7]. Це дозволяє уникнути категоричних тверджень, які можуть бути оскаржені опонентом, та залишає простір для альтернативних інтерпретацій.

Геджування відіграє важливу роль у гармонізації спілкування, дозволяючи більш плавний обмін, що визнає складність правового контексту [12]. Пом’якшуючи іллокутивну силу висловлювань, геджування допомагає захистити пропозиційний зміст, тим самим

запобігаючи потенційним конфліктам і непорозумінням, які можуть виникнути внаслідок прямих і недвозначних тверджень [13].

Зокрема, у контрактах часто використовуються такі фрази, як *“to the best of our knowledge”* або *“subject to applicable laws”*, що зменшує ризики юридичної відповідальності та враховує можливі зміни в законодавстві.

Це є особливо важливим у правових умовах, де динаміка влади та соціальний статус можуть суттєво впливати на дискурс, оскільки геджування дозволяє співрозмовникам спритно керувати цими відносинами. Наприклад, суддя може пом'якшити наказ, кажучи: *“I would advise you to consider...”* замість *“You must...”* [7], зменшуючи таким чином тиск на підсудного або адвоката.

Крім того, стратегії геджування сприяють збереженню обличчя як для того, хто говорить, так і для того, хто слухає, що є ключовим аспектом при розгляді делікатних питань або невизначених правових тлумачень [14]. Наприклад, у дипломатичних переговорах юристи можуть використовувати формулювання, такі як *“There might be room for discussion regarding...”* замість прямого *“This is incorrect”* [7].

Таким чином, геджування виконує не лише лінгвістичну функцію, але також відіграє важливу соціальну роль, передаючи нюанси, пов'язані з певністю та зобов'язаннями, одночасно відображаючи соціокультурні виміри правової комунікації [12].

Досліджуючи категорію ввічливості в англomовному юридичному дискурсі, дослідження підкреслює еволюцію теорії ввічливості від її ранніх формулювань до більш складного розуміння, яке визнає взаємодію прагмалінгвістичної та соціолінгвістичної поведінки.

Наприклад, у судових рішеннях часто використовуються ввічливі вирази, такі як *“It is respectfully submitted that...”* або *“With all due respect...”* [8], які допомагають пом'якшити потенційно критичні або спірні висловлювання.

Ця перспектива узгоджується з сучасними поглядами в лінгвістиці, які наголошують на значенні соціокультурних норм та індивідуальних ментальних рамок у керуванні використанням мови. Примітно, що роль геджування постає як життєво важливий механізм у правовій комунікації, полегшуючи навігацію соціальними ієрархіями, одночасно забезпечуючи повагу та пристойність у взаємодії.

Пом'якшуючи іллокутивну силу висловлювань, геджування не тільки захищає пропозиційний зміст юридичного дискурсу, але й відображає складності, притаманні правовому контексту. Наприклад, у переговорах між юридичними сторонами фрази на зразок

“*We might consider the possibility of...*” замість “*We will agree to...*” [8] дозволяють залишати простір для подальших маневрів.

Вербальні та невербальні засоби актуалізації ввічливості в англomовних юридичних текстах відіграють важливу роль у забезпеченні ввічливості та ефективності юридичної комунікації, допомагаючи досягати балансу між формальністю, чіткістю та етикетом мовлення.

Зокрема, серед вербальних засобів актуалізації ввічливості в юридичних документах можна виокремити формули ввічливості, що виражають повагу до адресата. Наприклад, у юридичних листах часто використовуються такі звернення, як “*Dear Sir/Madam*”, або “*We respectfully request that...*” [8], що демонструє офіційний стиль спілкування.

Евфемізми, як ще один різновид вербальних засобів, сприяють пом’якшенню можливих негативних наслідків комунікації. Наприклад, замість прямого “*breach of contract*” (порушення договору) може використовуватися формулювання “*failure to fulfill contractual obligations*”, що звучить менш звинувачувально.

Непрямі мовленнєві акти також широко застосовуються у юридичних текстах для зниження категоричності висловлювань. Наприклад, у судових рішеннях замість прямого наказу “*You must comply with the court order*” може використовуватися м’якше формулювання “*It is expected that compliance with the court order will be ensured*” [13].

До невербальних засобів можна віднести використання форматування, що підкреслює важливість певних частин тексту. Наприклад, у контрактах ключові положення можуть бути виділені жирним шрифтом або капіталізацією (“*THE PARTIES AGREE THAT...*”), що привертає увагу до критично важливої інформації.

Крім того, розташування інформації на сторінці може впливати на сприйняття тексту. У судових рішеннях і офіційних документах часто застосовується поділ на параграфи та використання маркованих списків, що сприяє логічній структуризації інформації та полегшує її розуміння.

Висновки з дослідження. Досліджуючи категорію ввічливості в англomовному юридичному дискурсі, дослідження підкреслює еволюцію теорії ввічливості від її ранніх формулювань до більш складного розуміння, яке визнає взаємодію прагматичної та соціолінгвістичної поведінки. Результати показують, що ввічливість не є статичним атрибутом, який визначається виключно фіксованими соціальними категоріями; скоріше це динамічна конструкція, сформована контекстуальними впливами та спільним конструюванням значення між співрозмовниками. Ця перспектива узгоджується з сучасними поглядами в лінгвістиці, які наголошують на значенні

соціокультурних норм та індивідуальних ментальних рамок у керуванні використанням мови. Примітно, що роль геджування постає як життєво важливий механізм у правовій комунікації, полегшуючи навігацію соціальними ієрархіями, одночасно забезпечуючи повагу та пристойність у взаємодії. Пом'якшуючи іллокутивну силу висловлювань, геджування не тільки захищає пропозиційний зміст юридичного дискурсу, але й відображає складності, притаманні правовому контексту.

ЛІТЕРАТУРА

1. Васильєва О. О. Ввічливість в англomовному науковому дискурсі: проблема визначення. *Вісник Київського державного лінгвістичного університету. Серія: Філологія*. 2000. № 4. С. 20–26.
2. Ільченко О. М. Геджінг в аспекті етикетизації. *Мовні і концептуальні картини світу: збірник наукових праць*. Київ: Логос, 2000. № 38. С. 147–155.
3. Куш Е. О. Лінгвоідеологічні та комунікативні особливості політичного дискурсу Великобританії з питань імміграції. *Мова і культура. Наукове видання. Серія «Філологія»*. Київ: Видавничий дім Дмитра Бураго, 2004. Вип. 7. Т. 3. Ч. 2. С. 116–122.
4. Федіна М. Інтерпретація поняття «обличчя» як методологічного підґрунтя в дослідженнях теорії лінгвістичної ввічливості П. Браун і С. Левінсона та моделей неввічливості Дж. Калпепера й Д. Баусфілда. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія: Філологія*. 2015. № 15. Т. 2. С. 157–160.
5. Brown P., Levinson S. Politeness: Some Universals in Language Usage. Cambridge: Cambridge University Press, 1987. 352 p.
6. Brown P., Levinson S., Goody E. (Ed.) Universal in Language Usage: Politeness Phenomena. *Questions and Politeness: Strategies in Social Interaction*. Cambridge: Cambridge University Press, 1978. P. 56–289.
7. Clemen G., Gotti M., Dossena F. (Eds.). The Concept of Hedging: Origins, Approaches and Definitions. *Academic Discourse and Critical Thinking*. Berlin: Walter de Gruyter, 1996. P. 85–96.
8. Grice H. P., Cole P., Morgan J. L. (Eds.). Logic and Conversation. *Syntax and Semantics*. New York: Academic Press, 1975. Vol. 3. P. 41–58.
9. Lakoff G. Hedges: A Study of Meaning Criteria and the Logic of Fuzzy Concepts. *Papers from the Eighth Regional Meeting of the Chicago Linguistic Society*. Chicago: Chicago University Press, 1972. 296 p.
10. Lakoff R. Language and Women's Place. New York: Harper & Row, 1975. P. 45–79.
11. Leech G. Principles of Pragmatics. London: Longman, 1983. 442 p.
12. Vass Ward H. A Comparative Analysis of Hedging in a Corpus of Two Written Legal Discourse Genres: дис. ... д-ра філол. наук: 4.11.2015, Madrid, Universidad Politécnica de Madrid, 2015. 318 p.
13. Vlasyan G. R. Linguistic Hedging In The Light Of Politeness Theory. In I. V. Denisova (Ed.), Word, Utterance, Text: Cognitive, Pragmatic and Cultural Aspects. Future Academy: *European Proceedings of Social and Behavioural Sciences*, 2018. P. 685–690. DOI: 10.15405/epsbs.2018.04.02.98.